

OPONENTSKÝ POSUDEK NA DISERTAČNÍ PRÁCI

KŮSOVÁ, Tereza (2017): Geografické aspekty volného času: význam volného času pro formování sociálního kapitálu a lokálních identit. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 194 stran. Školitelka disertační práce: RNDr. Dana Fialová, Ph.D.

Disertační práce Terezy Kůsové je zaměřena na výzkum geografických aspektů volného času. Práce je silně ovlivněna sociologickými interpretacemi i metodologickými přístupy, které se snaží využít jako rámec pro geografický výzkum volného času. Balancování na hraně mezi sociologií a geografii lze však považovat za výhodu práce a tradiční import idejí je zřejmě v disciplíně přínosný. Celkové vyznění práce i dosavadní působení autorky v oboru lze jednoznačně považovat za přínos pro českou geografii.

Téma disertační práce je bezesporu aktuální a v době narůstajícího významu volného času v denních rozpočtech i významné pro samotné poznání i pro praktické uplatnění. Struktura disertační práce je tvořena dvěma částmi, 85 stran je věnováno zastřešujícímu textu ve formě teoretického vstupu a shrnutí hlavních výsledků empirické práce. Druhá část je souborem pěti publikovaných nebo k publikaci připravených textů. Publikační aktivita doktorandky je zatím nižší, se dvěma články v impaktovaném českém periodiku (Geografie) a jedním článkem v AUC Geographica. Příslibem jsou dva články připravované ve spoluautorství v angličtině. Profilace Terezy Kůsové je zřejmá jak ze vstupní části, tak zejména z příspěvků, kde je autorka uvedena na prvním místě. V celém textu disertace rezonují zejména dvě témata: spolková činnost a druhé bydlení, které mohou podle autorky přispět k endogennímu rozvoji území. Zatímco v problematice druhého bydlení spolupracuje s etablovanými albertovskými autory, novým vlastním zájmem je téma spolkové činnosti, kterým do značné míry Putnamovským přístupem významně obohacuje český geografický výzkum a má přesah i mimo problematiku druhého bydlení a rekreace.

V úvodu si Tereza Kůsová stanovila tři dílčí cíle disertační práce - obohatit stávající geografický výzkum o nové teoretické směry, diskutovat pozici volného času v časovém snímku dne a propojit problematiku volného času a místa. Po úvodní kapitole je v práci zařazeno sedm stran rešeršního textu věnovaného vymezení pojmu volný čas, jehož pojetí vychází především ze sociálních věd mimo geografii. Třetí kapitola je věnována přehledu vývoje teoreticko-metodologických přístupů geografického výzkumu volného času. Čtvrtá kapitola se vrací opět do obecné (neprostorové) polohy a diskutuje úlohu práce a volného času v průběhu vývoje společnosti a utváření identifikace skrze práci, resp. volnočasové aktivity. Subkapitola 4.1 je pak věnována individualizaci životních stylů – na konci kapitoly je zajímavá úvaha o roli občanské dobrovolné práce v Beckovské společnosti bez práce, zejména ve vztahu k vlastnímu výzkumu time-use (viz níže). Pátá kapitola obsahuje jako jediná dílčí cíle tří následujících podkapitol. Zkoumá dopady volného času na formování a reprodukci územních identit a sociálního kapitálu. S využitím čtyř dilemat se Tereza Kůsová snaží shrnout výsledky vlastních výzkumů a role volného času, druhého bydlení a jeho aktérů při formování lokálních komunit a míst. Šestá kapitola detailně představuje vybrané publikace zařazené v druhé části práce.

V závěru vstupní části disertace se autorka zaměřuje na shrnutí hlavních výsledků disertační práce i publikovaných výsledků. Text závěrečné části je srozumitelný a obsahuje zásadní zobecnění. Ambicí autorky je využívat současné teoretické přístupy, kde volný čas je vnímán jako jeden z prvků vytvářejících prostor nebo místo a tímto nabídnout nosné teoretické ukotvení pro českou geografii volného času. Samotný způsob trávení volného času považuje za formu rezistence nebo reakce na rostoucí globalizaci a komercializaci a také jako indikátor životního stylu nebo sebeidentifikace, která v moderní společnosti byla svázána především s profesí. V závěru je také zvýrazněn vliv aktérů příchozích do území, kterými jsou vedle rekreatantů také suburbanité nebo kontraurbanité. Zároveň je také poukázáno na ošidnost dichotomického dělení kategorií aktérů v území. V této souvislosti se nabízí otázka, zda skutečně hledat zdroje oživení stagnujících nebo depopulačních lokalit v endogenním potenciálu (jak je na několika místech disertace uvedeno) nebo se zaměřit spíše na exogenní faktory, ať už ve formě přemosťujících kontaktů, návštěvníků a uživatelů zvnějšku regionu nebo nových importovaných nebo imitovaných idejí.

Převážně rešeršní práce obsažená v úvodní části pracuje s řadou relevantních zdrojů a vyhledává v recentní světové literatuře podněty pro vlastní výzkum ve zvoleném tématu. V mnoha případech vidí Kůsová v obecnějších sociologických konceptech vlastní optikou témata a významy specifické pro vlastní práci. To je významným pozitivem vstupní části a funkční podstatou teorie. Celkově je ve vstupním textu diskutováno relativně velké množství různých témat, některá jsou snad až příliš vzdálená jádru disertace. Naopak schází popis vlastního metodického přístupu k výzkumu, který by reflektoval diskutované postmoderní a post-positivistické přístupy. Z metodologického hlediska autorka zdůrazňuje kombinaci kvantitativních a kvalitativních technik, ale práce zůstává pevně zakotvena především v kvantitativních datech, kvalitativní metody zůstávají v celé práci dosti zastřené a jejich výsledky vyhodnocovány kvantitativně. V tomto ohledu se autorky ptám: jak by popsala hlavní metody vlastního výzkumu? Jaké typy dat a metodických nástrojů ve své práci používá a které teoretické koncepty volbu empirického výzkumu ovlivnily? Zdá se totiž, že se jedná spíše o tradiční (pozitivistické, kvantitativní a statické) ukazatele, které mají ovšem v geografii stále dominantní pozici.

První text (zatím draft bez přesného určení časopisu) se věnuje časovým rozvrhům žen a mužů v Česku. Výzkum je založený na relativně starších datech z roku 2010 a je nahlížen z feministické perspektivy. Přístup i analyzované datové zdroje jsou v Česku průkopnické a jedná se o velmi zajímavé téma s výrazně sociálním podtextem. Pozitivně hodnotím zejména empirickou analýzu a komparaci s vybranými evropskými státy i zpět v čase do 60. let. Text poukazuje na nerovnosti v časových rozpočtech zejména vzhledem k množství neplacené práce a tzv. druhým směnám žen věnujícím se domácím pracím a výchově dětí. Argumenty jsou v tomto případě jasně podané a dobře podložené. Ontologická perspektiva ale podle mého názoru významně ovlivnila v některých pasážích i korektnost článku a jeho negativní výpověď směrem k tradiční rodině, dělbě rolí mezi mužem a ženou a přeceňování významu struktury v individuálním rozhodování a volbě. To vůbec nekoresponduje s vlastním teoretickým přístupem představeným v úvodní části disertace. Na několika místech nejsou argumenty opřené o empirickou analýzu a působí poněkud tendenčně. Z formálního hlediska bude potřeba obezřetněji nakládat s čísly (co je uvedeno na vertikálních osách grafů 5 a 6, prověřit hodnoty a popis na obrázku 3, procento částečných úvazků u žen, chybějící tabulka 3 apod.). Tyto nedostatky a argumentace budou, předpokládám, v recenzním řízení ještě dotaženy, protože se v jádru jedná o kvalitní kritické poznání využití času v naší současné společnosti s řadou relevantních postřehů

autorek. Vzhledem k tématu disertační práce bych se rád zeptal, jak se v časových rozpočtech projevují dobrovolné a většinou neplacené aktivity v komunálním životě (práce ve spolcích, sdruženích, zastupitelstvech apod.), které jsou zřejmě zabezpečovány z velké míry muži.

Druhý článek je možné chápat jako širší teoretické uvedení do problematiky studia a trendů vývoje volného času. Text představuje přehlednou a srozumitelnou zprávu o vývoji, stavu a možné budoucnosti hlavních tendencí ve výzkumu volnočasových aktivit a porovnání situace v Německu a v Česku. S vědomím, že česká společnost nemusí plně následovat trajektorie vývoje západních zemí, je možné považovat předložené informace za kvalitní uvažování o širších souvislostech výzkumu volného času. Přínosem komparativní analýzy je i snaha o využití různých zdrojů sekundárních dat a jistě i rozšíření orientace v dané tematice pro čtenáře textu. Průvodním rysem článku je i víra v postupné zkvalitňování našeho volného času a posun k post-materialistickým hodnotám při jeho trávení.

Samostatným příspěvkem Terezy Kůsové je článek věnující se prostorové diferenciaci spolkové činnosti v Česku. Autorka se v teoretické úrovni opírá o koncepty sociálního kapitálu, považuje spolkovou činnost za určitý ukazatel kvality života v lokalitách. V metodice využívá postupy Putnama a Bernarda a věnuje se koncentraci a vývoji rozmístění spolkové aktivity v letech 1989–2009. V empirických analýzách si všímá rozdílné organizace společenského života v Čechách a na Moravě, souvislostí sociální koheze se socio-ekonomickými podmínkami v obcích a regionech i vzestupu spolkové aktivity v suburbánních oblastech Česka. Autorka vyzdvihuje nutnost doplnit kvantitativní analýzu o případové studie a kvalitativní výzkum v lokalitách. V závěru trochu překvapuje tvrzení, že „analýza neumožňuje citlivěji postihnout faktory územní diferenciaci“ a „data mají jen omezený vypovídající smysl“ (385). To ovšem platí o všech typech kvantitativních analýz a osobně si myslím, že data o spolkové činnosti jsou vhodným doplňkem tradičních dat z populačních cenů nebo průběžné statistiky. V souvislosti s potenciálem druhého bydlení nebo cestovního ruchu pro lokální kohezi by bylo dobré empiricky doložit opakované tvrzení, že dochází k intenzivním kontaktům mezi rezidenty a rekreanty a že turisté mohou být efektivními mosty do vnějších komunit.

Kapitola směřovaná do nakladatelství Routledge by mohla být jistě významným počinem autorského kolektivu. Podle mého názoru však nespĺňuje nároky kladené na akademický text, když více než polovina je beze změn převzatá z publikace Fialová, Vágner (2014) z AUC – Geographica. Přínos doktorandky je nejasný, těžko najít 20 % vlastního příspěvku deklarovaného v prohlášení na straně iii. Text obsahuje řadu dalších školáckých formálních pochybení. Protože je příspěvek doktorandky nízký, nebudu tento text dále hodnotit. Jeho zařazení v práci (a obecně i plánovaná publikace) je však problematické.

Poslední článek je věnován tématu sociálního kapitálu a sociálního prostředí v lokalitách druhého bydlení. Teoretickou oporou je koncept sociálního kapitálu. Na rozdíl od prvního článku – laděného převážně kriticky – je tato studie naopak výrazně pozitivně pojatá. Možná by se zde trochu kritického náhledu – jak na teoretický koncept, tak na fenomén druhého bydlení - hodilo. Schází například Musilovské zamyšlení o dvojsečnosti sociálního kapitálu z geografického pohledu, kdy uzavřenost a vysoká koheze na lokální nebo regionální úrovni může být vnímána jako bariéra nebo uzavřenost, separatismus ve vztahu k většímu celku nebo okolním komunitám. Rovněž současné demografické i fyzické stárnutí některých osad a kolonií druhého bydlení (chat) může být vnímáno jako potenciální hrozba tvorby ghettoizovaných území nebo dokonce segregovaných oblastí zhoršeného bydlení a koncentrace sociálně slabších obyvatel. V této souvislosti by mne zajímal názor nebo zkušenost autorky

s negativním vývojem v lokalitách druhého bydlení. Z formálního hlediska pak mám dva dotazy. První se týká autorského podílu doktorandky. Zdá se, že 2/3 empirické práce byly odvedeny v rámci bakalářské práce Marty Hučínové (2014). Jak lze dosáhnout 65% autorského podílu doktorandky a jaké části skutečně odvedly jednotlivé autorky textu? Vzhledem k dedikaci grantu věnujícího se genderové roli žen v Pražském metropolitním regionu by zřejmě měla být tato role v článku alespoň okrajově diskutována.

Z formálního hlediska je práce na dobré úrovni. Lze ocenit zejména kultivovaný odborný styl, srozumitelné vyjadřování a čtivost textu. Na druhou stranu se práce neobešla bez řady překlepů, stylistických neobratností, drobných chyb v citacích a seznamu literatury. Text úvodní části disertace by pro čtenáře bylo vhodné lépe strukturovat, znovu v začátcích jednotlivých kapitol uvést cíle jednotlivých částí, rozdělovat dlouhé odstavce na kratší a v závěru kapitol zařadit dílčí shrnutí a propojení hlavních závěrů kapitol s cíli disertační práce.

Celkové hodnocení disertační práce je pozitivní. Připomínky se týkají spíše formální než obsahové úrovně práce. Jsem přesvědčen, že disertační práce je kvalitním a originálním příspěvkem pro českou geografii a splňuje nároky v oboru Regionální a politická geografie na Univerzitě Karlově. Práci doporučuji k obhajobě.

Ve Skřivanech 30. srpna 2017

Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.
Univerzita Karlova